

güçlü bir simetri esası, bordürlerde ise düzenli aralıklarla tekrarlanan motifler sistemi, yani ritimle elde edilen bir âhenk dikkati çeker.

Osmanlı mimarisi, özellikle klasik devrede, mimari kompozisyon âhenginin zirvesine ulaşmıştır. Yüksekliğin genişliğe oranı dengelenmiş, kübik alt yapı yarım küre şeklindeki kubbelerle örtülmüştür. Dörtgen prizmalarla küre formların sade geometrisi en uygun ölçüler içinde bir araya getirilmiş, diğer yardımcı unsurların tamamı bu ana formların hizmetine sokulmuştur. Yapının ana gövdesi, özellikle selâtin camilerinde görüldüğü üzere, kabaca bir piramidi andıran şema içinde çerçevelenmiştir. Ancak ana kubbe aleminden indirilen hayalî çizgiler, türlü kıvrımlar ve kırılmalar yaparak hareketli bir akışla inişini tamamlamıştır. Bu iniş hareketini, yapı kütesinin köşe noktalarına oturtulan minareler dengelemektedir. Minarelerin şerefe seviyeleri ve genel yükseklikleri, yapı kütesiyile hoş giden uyumlar ve oranlar içinde birleşmektedir. Medrese, hamam, bedesten ve kervansaraylarda da kubbeler dizisi, gerek sayı gerekse ölçü ve seviyeleri bakımından ritmik bir düzen göstermektedir. Süsleme bina yüzeyine ve iç mekâna dikkatle dağıtılmış olup aşırı renk unsurlarından şiddetle kaçınılmıştır. İran Safevî devri eserlerinde görülen fazla miktarda çini kullanımı veya Arap camilerinde görülen çeşitli renklerdeki taş uygulaması, Osmanlı mimarisinde yerini sade bir malzeme dokusuna bırakmıştır. Çoğu zaman düzgün kesme taşların ve kurşun kaplamaların tabii rengiyle yetinilmiş, zaman zaman tuğla örgüler ve az olarak da çiniler ölçülü bir

kullanım alanı bulmuştur. Pencere sayısındaki kararlılık bir yandan cephelerdeki boşlukları belirlerken öte yandan iç mekânın âhengini yeteri kadar ışıkla canlandırmıştır. Aynı şekilde revak sıraları, yükselen bina kütesini yatay bir hareketle dengelemiştir.

Osmanlı mimarisinde basit ölçülere bağlı olarak âhenk yaratma endişesinin en belirgin örneği pencî kemer denilen formda görülür. Ancak belirli oranlara dayanılarak ortaya çıkarılan bu kemer türü klasik devirde âhenkli bir biçime ulaştırılmıştır. Osmanlı mimarisi, klasik devirden sonra "güzel" denilebilecek eserler meydana getirmiş olmakla birlikte, bina kütlelerinde görülen yükselme, fazla sayıda açılan pencereler ve nihayet Avrupa mimarisinden gelen aşırı süslemelerle son devirlerde zevksiz bir mimari anlayışına dönüşerek uzun süre değişmeden kalabilen ölçü ve esaslardan kaynaklanan âhengini yitirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Le Corbusier, *The Modular, A Harmonious Measure to the Human Scale Universally Applicable to the Architecture and Mechanics*, Cambridge 1954; *Module, Proportion, Symmetry, Rhythm* (İnş. G. Kepes), New York 1966; Y. Corwe, "Divriği: Problems of Geography, History and Geometry", *The Art of Iran and Anatolia from the 11th, 12th, to the 12th Century A.D., Colloquies on Art and Archaeology in Asia*, sy. 4 (1974); Orhan Cezmi Tuncer, "Oranî ve Modül Üzerine Selçuklu Yapılarından Bazı Örnekler", *VD*, XIII (1981), s. 449-488; a.m.f., "Birkaç Selçuklu Taçkapısının da Geometrik Araştırmalar", *VD*, XVI (1982), s. 61-76; Atilla Arpat, "Sinan Camilerinde Kutsal (Mistik) Boyutlar ve Modüler Düzen", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 28, İstanbul 1984, s. 1-28.

SELÇUK MÜLAYİM

AHFÂ

(أخفى)

Kalp, ruh, sır, hafi, ahfâ şeklinde sıralanan "letâif-i hamse"nin sonuncusuna verilen ad. "Atvâr-ı seb'a"nın da sonuncusuna ahfâ denilir

(bk. LETÂİF-i HAMSE).

AHFES

(الأخفش)

Bazı Arap dili âlimlerinin lakabı.

Hafes kökünden türetilerek "iyi göremeyen küçük gözlü kimse" veya "gece görüp gündüz göremeyen kimse" anlamında kullanılan ahfes, gözlerindeki bir görme bozukluğu sebebiyle ondan fazla âlime lakap olarak verilmiştir. Hemen hepsinin müşterek özelliği Arap dil âlimi olmalarıdır. Ahfesler'in en meşhurları el-Ekber, el-Evsat ve el-Asgar sıfatlarıyla tanınanlardır. Mutlak olarak Ahfes denince, yaygın şöhretinden dolayı hatıra ilk gelen Ahfes el-Evsat olmakla birlikte, yine de Ahfesler'in çeşitli kaynaklarda birbirine karıştırıldıkları görülmektedir. Süyûtî'nin adlarını verdiği (bk. *Buğyetü'l-vu'at*, II, 389; *el-Müzhir*, II, 454) diğer Ahfesler (ehâfis) ise şunlardır:

Ğaribü'l-Muvaṭṭa' müellifi Ebû Abdullah Ahmed b. İmrân b. Sellâme el-El-hânî (ö. 250/864'ten önce), kıraat âlimi olarak da bilinen Ebû Abdullah Hârûn b. Mûsâ b. Şerîk ed-Dimaşkî (ö. 292/904), Asmaî'nin talebelerinden Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Bağdâdî (III. yüzyıl), İbn Cinnî'nin hocalarından *Ta'îlû'l-kırâ'at* müellifi Ahmed b. Muhammed el-Mevsilî (IV. yüzyıl), İbn Abdülberr'in hocalarından Ebû'l-Asbağ Abdülazîz b. Ahmed el-Endelüsî (ö. 389/999'dan sonra), şair Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-İdrîsî (ö. 450/1058'den sonra), aruz âlimi Ebû'l-Kâsım Halef b. Ömer el-Yeşkürî el-Belensî (ö. 460/1068'den sonra) ve Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâîl b. Recâ el-Fâtımî. Ayrıca, Ahfes diye anılan hadis râvilerinden Hüseyin b. Muâz b. Harb el-Hacebî (ö. 277/890-91) (bk. İbn Hacer, II, 313-314), Ebû Bekir Muhammed b. Halîl el-Ahfes es-Sagîr ed-Dimaşkî (ö. 360/970-71'den sonra) (bk. İbnü'l-Cezerî, II, 138) ve devrinin zâhidi, Arap dili ve fıkıh usulü âlimi Salâh b. Hüseyin b. Yahyâ el-Ahfes es-San'ânî'yi de (ö. 1142/1729-30) (bk. Şevkânî, I, 296-297) zikretmek gerekir.

Süleymaniye
Camii

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye* (nşr. G. Bergstraesser), Kahire 1351-52/1932-33 — Beyrut, ts. (Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye), II, 138; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Haydarâbâd 1329-31 — Beyrut 1390/1971, II, 313-314; *Tehzîbü'l-luğa*, "İfş" md.; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1384/1964 — Beyrut 1399/1979, II, 389; a.mlf., *el-Müzhir* (nşr. M. Ahmed Cade'İmevlâ v.dğr.), Kahire, ts. (Dâru İhyâi'l-kütübü'l-Arabî), II, 454; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, Kahire 1348 — Beyrut, ts. (Dâru'l-Ma'rife), I, 296-297; Mahmûd Hüsni Mahmûd, "Min mevâzî'l-hâlât beyne'l-Ehâfîş en-nuhât", *MMLAÜr*, sy. 17-18 (1402/1403/1982), s. 35-54; C. Brockelmann—Ch. Pellat, "al-Akhfash", *EI*² (Fr.), I, 331.

M. YAŞAR KANDEMİR

AHFEŞ el-ASGAR

(الأخفش الأصغر)

Ebü'l-Hasen Alî b. Süleymân b. el-Fazl
el-Ahfeş el-Asgar
(ö. 316/928 [?])

Kûfe dil mektebi âlimlerinden.

849'da Bağdat'ta doğdu. Sa'leb, Müberrred, Fazl el-Yezîdî ve Ebü'l-Aynâ'dan ders aldı. 900 yılında geldiği Mısır'dan 912'de ayrılarak Halep'e gitti, daha sonra Bağdat'a geçti ve 315 (927) yılı Şaban veya Zilkade ayında, bir rivayete göre de 316 (928) yılında orada vefat etti. Ölümü hakkında şöyle bir rivayet zikredilir: Ahfeş, devrin meşhur şair ve edibi İbn Mukle'ye giderek yoksulluk içinde bulunduğunu belirtir ve kendisine yardım etmesi için vezir Ebü'l-Hasan Ali b. İsâ ile konuşmasını rica eder. Bunun üzerine İbn Mukle vezir ile görüşerek fakihlere yapıldığı gibi Ahfeş'e de yardım edilmesini ister. Fakat vezir kalabalık bir topluluğun önünde İbn Mukle'ye hakaret ederek onu kovar. Durumu öğrenen Ahfeş âni bir kalp krizi ile ölür. Talebesi Merzûbânî'nin ifadesine göre Ahfeş, gerek rivayet gerekse nahiv ilmi konusunda pek bilgili olmadığı gibi şair de değildi. Kendisine nahiv meseleleriyle ilgili bir soru sorulduğu zaman canı sıkılır, hatta ısrarla bir şey soranı yanından kovardı. İbnü'r-Rûmî'nin onun hakkındaki hicviyeleri meşhurdur. Fakat mizahtan hoşlanan Ahfeş kendisi hakkındaki bu hicivleri kaydeder ve ezberlemeye çalışırdı. Onu kızdıramadığını gören İbnü'r-Rûmî'nin sonunda Ahfeş'i hicvetmekten vazgeçtiği rivayet edilir.

Sibeveyhi'nin ünlü *el-Kitâb*'ını şerheden Ahfeş'in *Kitâbü'l-Envâ'*, *Kitâbü'l-Vâhid ve'l-cem'*, *Kitâbü'l-Teşniye ve'l-*

cem', *Kitâbü'n-Nevâdir*, *Kitâbü'l-Cerâd*, *Kitâbü'l-Mesâ'iyye*, *Ta'likât alâ Kitâbi'n-Nebât li'l-Asma'i*; *Dârâtü'l-'Arab*; *Kitâbü'l-Emâlî* ve *el-Mühazzeb* gibi eserlerinin adlarına kaynaklarda rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ'* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire, 1386/1967, s. 248; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'* (nşr. Ahmed Ferîd Rifâî), Kahire 1355-57/1936-38 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), XIII, 246-257; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1369-93/1950-73, II, 276-278; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-72, III, 301-303; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIV, 480-482; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1384/1964 — Beyrut 1399/1979, II, 167-168; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1382, 1427; *İzâhu'l-meknûn*, II, 274; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 676; Abdurrahman Fehmi, *Medresetü'l-'Arab*, İstanbul 1304, s. 44; Sezgin, *GAS*, VII, 353; VIII, 174; IX, 161; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*, II, 393-394; Abdülhüseyn el-Fettî, "el-Ahfeşü's-şâgîr 'âlimün nahviyyün lem yünşifhü ehlü 'aşrih", *el-Mevrid*, X/3-4, Bağdad 1981, s. 33-66; Brockelmann, "Ahfeş", *IA*, I, 156; a.mlf.—Ch. Pellat, "al-Akhfash", *EI*² (Fr.), I, 331.

İNCİ KOÇAK

AHFEŞ ed-DİMAŞKÎ

(الأخفش الدمشقي)

Ebü Abdillâh Hârûn b.
Mûsâ b. Şerîk et-Tağlibî ed-Dimaşkî
(ö. 292/904)

Kıraat âlimi.

201 (816) yılında doğdu. Kıraati arz ve semâ yoluyla Abdullah b. Zekvân ve Hişâm b. Ammâr'dan öğrendi. Ebü Müshir el-Gassânî ile Sellâm b. Süleyman el-Medâinî'den hadis rivayet etti. Şam'da yaşadığı ve uzun süre Bâbülcâbiye'de "şeyhü'l-kurrâ" unvanı ile kıraat öğretti. Bundan dolayı Ahfeşü Bâbülcâbiye diye anıldı. Arap dili ve edebiyatında özellikle kıraat-ı seb'a ve garîbü'l-Kur'ân konularında derin bilgi sahibiydi. Kıraat imamı İbn Âmir'in râvisi İbn Zekvân tarikinin en önde gelen mümesillerinden biri olup Şam'da ahfeş lakabıyla anılanların da sonuncusudur.

Kendisinden kıraat öğrenen ve riyayette bulunanlar arasında, başta Muhammed b. Nusayr b. Ca'fer b. Ebü Hamza olmak üzere, İbrâhim b. Abdürrezzâk, İbn Şenebûz, Muhammed b. Nasr el-Ahrem, Ebü'l-Hasan b. Esrem, Ebü Bekir b. Futays, Ebü'l-Kâsım et-Taberânî, İbnü'n-Nâsih, İbn Zekvân el-Ba'lebekkî ve Ebü Bekir en-Nakkâş gibi âlimler anılabilir.

Kaynaklarda kıraat ve Arap dili konularında eserleri olduğu kaydedilmekte ise de bugüne kadar bunlara rastlamak mümkün olmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'* (nşr. Ahmed Ferîd Rifâî), Kahire 1355-57/1936-38 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), XIX, 263; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, Kahire 1969, I, 200; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIII, 566; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye* (nşr. G. Bergstraesser), Kahire 1351-52/1932-33, II, 347; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1384/1964 — Beyrut 1399/1979, II, 320; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1392/1972, II, 347.

EMİN IŞIK

AHFEŞ el-EKBER

(الأخفش الأكبر)

Ebü'l-Hattâb Abdülhamîd b. Abdilmecîd
el-Ahfeş el-Ekber
(ö. 177/793)

Arap dili âlimi.

Kays b. Sa'lebe oğullarının âzatlısıdır. Ahfeş lakabıyla tanınan dilcilerin ilki olduğu için "yaşca en büyük" anlamında el-Ekber sıfatıyla anıldı. Ebü Amr b. Alâ'dan ders aldı. Kendisinden de Sibeveyh, Kisâî, İsâ b. Ömer, Yûnus b. Habîb ve Ebü Ubeyde Ma'mer b. Müsenâ ders aldılar. Kaynaklarda müttaki ve sözüne güvenilir bir âlim olarak zikredilen Ahfeş'in Arap diline en büyük hizmeti, bedevî kabileler arasında dolaşarak lehçe araştırmaları ve derlemeler yapmış olmasıdır. Arap edebiyatında, kasideleri bir bütün olarak şerhetme geleneği yerine, her bir beyti ayrı ayrı ele alıp şerhetme yeniliği Ahfeş el-Ekber'e nisbet edilmekle beraber kaynaklarda herhangi bir eserinden söz edilmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sirâfî, *Ahbabü'n-naḥviyyîn el-Basriyyîn* (nşr. F. Krenkow), Paris 1936, s. 40, 48, 52; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1369-93/1950-73, II, 157-158; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-72, III, 301; İbn Tağriberrî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1956 — Kahire 1383/1963, II, 86-87; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1384/1964 — Beyrut 1399/1979, II, 74; Tâhâ er-Râvî, *Târîhu 'ulûmi'l-luğâtü'l-'Arabîyye*, Bağdad 1949, s. 79; Sezgin, *GAS*, IX, 48-49; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*, II, 118-119; Brockelmann, "Ahfeş", *IA*, I, 156; a.mlf.—Ch. Pellat, "al-Akhfash", *EI*² (Fr.), I, 331.

İNCİ KOÇAK